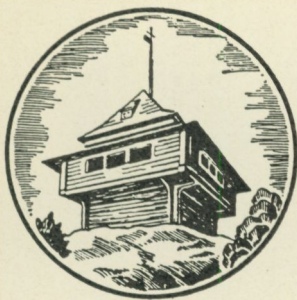

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1945**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1945

Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM GÖSTA BERG SIGFRID SVENSSON

Omslaget: Rytтарstaty, detalj av en vattenkanna av silver, som troligen tillverkats av Heinrich Mannlich i Augsburg. Kannan överlämnades 1699 av Karl XII till Peter den store av Ryssland genom Johan Bergenhjelm's ambassad. Den utgör en gåva av Samfundet Nordiska museets vänner och avbildas här som en tacksam erinran om Samfundets stora insatser till museets främjande under mer än ett kvartsekel. Nordiska museet 188,050. Foto Märta Claréus.

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1945

Djuptrycksplanscher och omslag från Nordisk Rotogravyr

ARTUR HAZELIUS OG NORGE

av Harald Hals

De norske samlingene i Nordiska museet er framfor alt knyttet til personen Artur Hazelius. Norge var ikke bare det landet hvor han først gjorde noen større innkjöp utenfor Sverige, men de norske samlingene er heller aldri öket nevnevärdig etter at Hazelius dode.

Om det rent idémessige grunnlaget for Nordiska museets utenlandske avdeling skrev Hazelius selv fölgende i sin historia 1898: "Öfvertygad, att det för oss skulle blifva i hög grad lärorikt att synnerligen med afseende på allmogen få tillfälle till jämförelser med förhållandena hos våra stamförvandter, sökte jag, i den mån omständigheterna sådant tilläto, med samlingarna förena föremål från närgränsande land, och i främsta rummet från Finland, Norge, Danmark och Island."

Det kan ikke rå minste tvil om at Hazelius hadde dette programmet klart for seg alt fra første stund. Selv var han som kjent en ivrig tilhenger av skandinavismen, og flere Hazeliusforskere har også hevdet at vi må se Nordiska museet som et slags forsök på å realisere en av skandinavismens idéer i en bestemt form. Det gikk da heller ikke mer enn et halvt års tid för museet fikk sine første gjenstande fra nabolandene. Finland og Norge gjorde sin entré i samlingene alt i mai 1873, mens Danmark fulgte en måned etter. Norge presenterte seg i museet med en neverlur, en gammel kjenning av Hazelius. Han hadde nemlig selv vårt med giveren, universitetsadjunkten F. Björnström og kjøpt den på en fottur i Norge. Derpå bar de to vennene det opptil to meter lange instrumentet hjem i triumf gjennom halve Sverige. Den første direkte gaven fra Norge kom imidlertid i september samme året. Frk. Julie Brodt-

Bilde 1. Kvinnebunad fra Kvitseid i Telemark.
Nordiska museet 2,661—2,669.

korb i Trondheim sennte da to bunader — nasjonaldrakter — til Hazelius. Den ene var en samebunad, som kanskje skriver seg fra godset til familien Brodtkorb, det navngjetne Tjötta. Den andre var en kvinnebunad fra Kvitseid og består av kjole, forkle, skjorte, ett hode- og ett halsetørkle, og dessuten knapper og annen sølvstas, bilde 1.

Imidlertid gikk det et helt år innen Hazelius selv tok noe alvorlig initiativ til å få istand en utenlandsk avdeling. Det

skjedde først i og med den innkjöpsreisen han gjorde til Norge høsten 1874.

Reisen varte fra 19. september til 16. oktober, men Hazelius, som ellers noterte så omhyggelig i både regnskaps- og dagbøker, har dennegangen ikke latt etter seg mange opplysninger om hvor turen gikk. Likevel forteller innkjøpene hans en go del om reiseruten. Fra Kristiania — for å nytte datidens navn — dro han til Heddal i Telemark, trolig over Kongsberg og Bolkesjö. Før opp dalen til Gransherad. Reiste siden ned til Holla og Ulefoss, og gjorde avstikkere derfra til Bö, Lunde og Kvits-eid. Tilslutt via Skien og Porsgrunn tilbake igjen til Kristiania hvor han gjenoppfrisket vennskapet med sin vert fra studenter-mötet 1869, advokaten og politikkeren Christian H. Schweigaard. Meget taler for at han også tok en tur opp til Eidsvold for å hilse på stedets sogneprest, mer kjent for oss som folkelivsforskeren Eilert Sundt.

Der har vært hevdet som en hypotese at Hazelius egentlig skulde ha fått ideen til sin "Skandinavisk-Ethnografiska Samling" fra Sundt, og det ville derfor være interessant å kjenne nærmere til sambandet mellom dem. Men kildene tryter her. Alt i 1867 hadde riktignok Sundt i et skrift "Om Husfliden i Norge" ivret sterkt for å opprette et offentlig museum, men det var tenkt som enslags rent praktisk demonstrasjonssamling av husflidssaker og skulle i tilfelle legges på en helt annen lei enn Hazelius sine samlinger. På den annen side vet vi at Hazelius gikk særskilt for å høre Sundt holde et foredrag på det för nevnte studentermötet i Kristiania, og her uttalte Sundt blant annet følgende: "Ligesom man nu i Lärerseminarierne gjennomgikk f. ex. Berlins Naturläre, kunde det ikke være afveien om Folkeskolelärerne og enhver dannet Mand kom til at gjen-nemgå en Fremstilling af alt, hvad vi kaldte Folkeliv, hvilket nu ofte var Gjenstand for skjäv og mislig Bedømmelse. Den Tid kunde maaske komme, da Universiteter og Akademier vilde vise Folkelivets simple Forhold den Äre, at tilkjende Studiet deraf videnskabelig Rang sammen med Studiet af Fiske og Fugle."

Bilde 2. Torjus Leifsson Bolkesjö.

Ordene lyder som kunne de være sagt av Hazelius selv, og en kan derfor finne det nesten underlig at det ikke lenger foreligger noen korrespondanse mellom de to folkelivsforskere. Imidlertid vet vi at da Hazelius besøkte Norge i 1874 ga Sundt ham både sine samlede skrifter og tre brygge- eller kokesteiner, så de må jo ha hatt en viss vennskapelig føling med hverandre. Men det er umulig å si nå hvilken betydning den har hatt, og da Sundt døde allerede i 1875 kan kontakten iallfall ikke ha vært langvarig.

Ellers ga den første innkjøpsturen til Norge rikt utbytte på mer enn en måte. Bortsett fra de mange tingene Hazelius selv fikk med seg hjem, traff han nemlig på denne reisen ett par menn som han snart skulle få megen glede og nytte av. Den ene var antikvitetshandleren W. Gram i Kristiania, den

andre var den unge telemarksgutten Torjus Leifsson Jore eller Bolkesjö som han kallte seg senere.

Gram som egentlig var bokhandler, hadde en svær omsetning av antikviteter i 1870—80 årene, ja det er sikkert ingen annen som har handlet med så mange norske kvalitetssaker som han. Han må straks ha öynet den gode kunden i Hazelius, for han hjalp ham å få tak i et par oppkjøpere, og av den store kolleksjonen på omlag et kvart tusen nummer som Gram sente til Stockholm litt senere på hösten ser vi at der er flere ting som Hazelius "fikk på kjøpet". Senere kjölner riktignok forholdet, vesentlig fordi Gram somlet med enkelte sendinger.

Torjus Leifsson derimot var bondegutt og bare 15—16 år gammel da han mötte Hazelius første gangen. Og det var kanskje nettop ungdommen hans som gjorde at han ble så beintfram maktstjålen av den andre. Forholdet de to imellom er i det hele höyst eiendommelig og vitner ikke bare om den særlige evnen Hazelius hadde til å vinne medmenneskene sine; den vitner også om et kolossalt hell. Torjus Leifsson må nemlig ha vært noe av en fanatiker. Riktignok en oppvakt og glögg gutt, men absolutt ikke til å rikke når han først hadde bitt seg fast i en idé. Ellers var han fylt av utferdstrang og hadde mer hug til boken enn til jorden. Slitet på farsgården med de små bratte og steinete åkerlappene fristet ikke. Heller da tuske litt med smör og skinn så hadde han noe å reise på "marken" med. Men i det store og hele var han ikke noen sers merkelig gutt. Sto bare som så mange andre litt i skyldskap til Peer Gynt.

Så er det denne svenske doktoren kommer. En byfin og lärd mann, men enda så grei og likefram. Og han forteller Torjus om hvad han steller med. Om museet borti Stockholm hvor de skal samle ting fra hele Norden og hvor den gilde gamle bondekunsten som folk akter så ringt ellers skal få en hedersplass. Og nå må Torjus hjelpe ham. Först med å overtale far sin til å selge den stolen Hazelius nettop har sett på — gamle Leif "be-tragter den som et gammelt Familiegods" og vil på god bonde-vis ikke nevne prisen med det samme — og siden skal Torjus fare rundt i bygdene og få tak i slikt som Hazelius har bruk

Bilde 3. Kubbestol fra Ål i Hal-
lingdal. Inkjøpt gjennom Torjus
Leifsson 1877. Nordiska museet
20,899.

for til museet sitt. Torjus blir grepet av tanken og slår til. Og siden er det å ligge på reise for ham år ut og år inn over så å si hele Norge. Et helseslit var det som oftest. Knappt med penger fikk han og vondord og hugg måtte han døy. Men det lot til som tålte han allting for "saken". Og beundringen for Hazelius holt seg like varm gjennom alle år omenn samarbeidet mellom de to dabbet av mot slutten. Men Leifsson var da blitt familiefar og hoteleier og hadde mye mellom hendene ellers.

Vennskapet mellom ham og Hazelius finner vi avleiret i en omfattende korrespondanse de to har latt etter seg. Fra Torjus Leifsson foreligger der alt et brev fra 13. november 1874, altså like etter at de møtte hverandre først. Det er stilet høytydelig til "Hr dr. Artur Haselius", men allerede i mars året etter

er Hazelius blitt hans "gode ven" og en måneds tid senere heter det i anledning noen aviser Torjus har fått: "Tak for alt sammen. Gud velsigne Dig og give dig ret mange Dage til i Fremtiden at fortsætte det store Arbeide og lad det lykkes som det hidintil har gjort." Og slik er tonen i brevene gjennom årene utover. I et nyttårsönske til Hazelius 1879 heter det således: "Det er ikke hvad jeg saa gjerne vilde det skulde være, nemlig noget jeg med sikkerhed vidste at du sadte Pris paa — en liden Ting som en Gang imellem kunde erindre dig om en Mand som er dig meget forbunden. — Dette vil vel desværre aldrig ske, og jeg faar da kun vise min Taknemmelighed, ved, saa ofte der gives mig Anledning dertil, at söge at tjene og fremme din Virksomhed i det store Foretagende — dit allerede saa opsigtsvækkende Museum. —"

Nå ja, önsket om å kunne vise seg takksam mot Hazelius fik Torjus Leifsson snart oppfylt i rikt mon. Vanskene for ham lå på en helt annen kant, nemlig h v a han våget kjøpe på egen hånd til Museet. Nesten alle brevene fra ham, serlig de fra förstningen, er derfor fyllt med de underligste spørsmål. Og Hazelius svarer tålmodig og nöyaktig med instrukser og formaninger. Skolemesteren henger i ham enda. "Glöm ej att fråga efter" — heter det så å si hver eneste gang — og videre nesten alltid: "Skrif upp på din minneslista de saker jag nämner, som ej stå där förut, liksom dem du själf kommer att tänka på, så att du ej glömmmer att fråga efter dem".

Brevene fra Torjus Leifsson interesserer ellers mest med sine utallige opplysninger om når sagt alt mulig. Gjelder det selve de tingene han spekulerer på å kjøpe, er brevene ofte rene gullgruben å grave i for en etnolog. Men kanskje vel så morsomt er alt han forteller om folk og forhold han kommer borti. Ja sett under ett, gir brevene hans et fargerikt bilde av norske kulturforhold og — om en kan si — norsk kulturpsykose i brytnings-tiden mot slutten av forrige århundre. Først og fremst får vi da avslørt den instillingen folk hadde til de rent materielle kulturminnene. "Folket her" — skriver Leifsson i 1878 — har nemlig i Husstel og skik antaget paa det nærmeste denne Mellemtung

mellem By- og Lands- eller Bondeskik som findes i den nærmeste Omegn af Byerne. Man betragter nemlig en Mand her, som sætter Priis paa at vedligeholde det gamle norske Stil, med alt hvad dertil hører saavel i Klædedragt som Husgeraad, som En, der er agterudseilet af Tiden uanseet om det i og for sig er det gode og rette Manden holder fast paa." Det er valdrisene han sikter til, men det går klart fram av andre brev at innstillingen til folk var ikke likere annetsteds. Det var greit nok når engelskmenn og andre fremmede kjøpte gammelt "skrap". Var de så tullete, så värsågod. Og heller ikke var det noe å si på dem som gjorde seg en fortjeneste på slik handel. Men når her kom rekende en bondegutt, liksom en av deres egne, og skulle samle inn gamle rariteter til et museum borti Stockholm, uten egentlig å ha noe større igjen for det, ja da mente folk at slikt var det lite vett i. Slikt var nesten misstenkelig. Dette har jo ikke ellers vært noe särpreget norsk syn. I 1879 takker Torjus for et par tilsente eksemplarer av det svenske Aftonbladet "med en Skildring af en som har reist omkring som jeg og nydt den samme Ære som jeg at blive betragtet som Gesel, Tyv, Fillekræmmer o. s. v. Jeg lo ved at se hvor akkurat ligt Folket er baade i Norge og Sverige til at — m i s k j e n d e."

Men når det så opptrer konkurrenter griper den gode Torjus selv til insinuasjoner. Som i et brev fra Levanger i mars 1884. "Paa Rörosmarkedet og ligeledes her har de gaaet en ung Svenske og indkjöbt — eller rettere tiltusket sig — Sölv-sager og andet gammelt hvilke Indkjöb han siger sig at foretage for Nordiska museet. Men jeg kan ikke tro det, da han at dömma efter sin Fremfærd er en Polsk Jöde eller en som driver sin Handel paa samme Vis som de. Han har ogsaa sin Omgang med Gjöglerne, Positivspillere, Fanter og lignende, saa jeg som sagt, tror ikke paa hans Udsagn." Dennyegangen er han heldig, Hazelius gir ham medhold. "Ryck masken av den besten, och låt folket veta att han ljuger", heter det i svarbrevet.

Verre kunde det imidlertid stille seg når der virkelig oppträtte folk fra andre, fra norske museer. Og her kommer vi inn på visse litt ömfintlige forhold, forhold som en må se i

Bilde 4. Hengeskapp fra Rollag i Numedal. Inkjøpt gjennom Torjus Leifsson 1881. Nordiska museet 30,958.

historisk lys for å kunne rydde unna de missforståelser og kanskje også den smule bitterhet de har vakt. For det sier seg selv at der også i Norge var folk som var fullt på det rene med hvilke store verdier den gamle bondekunsten rummet og som fant det sårt at så meget av den og det kanskje det beste, reiste ut av landet. Men de var for få til å skape noen opinion, og de statelige organisasjonene som det ellers ville vært naturlig å alarmere var for svake; om de var til overhodet. Og til dette kom at der manglet midler. Vel, Hazelius hadde heller ikke for meget av denne verdens gull å ofre på de norske samlingene

sine, men han hadde Torjus Leifsson. Det var det store hellet for ham at reise- og kjøpelysten brente i blodet på denne bondegutten, brente så sterkt at kunne han bare komme avsted hadde det nesten mindre å si med betalingen. Dette å dømme av brevene hans. Gjennom nesten alle år forskutterte han således Hazelius for storparten av utgiftene til såvel reiser som innkjöp. Allerede 1878 gjorde de opp for 12.000 kroner Torjus hadde lagt ut, (mange penger for en unggutt dengangen) og da Hazelius døde hadde Torjus enda stående over 8.000 kroner i museet.

Men penger eller ikke penger, den gamle bondekunsten forsvant i lassevis ut av landet og en kan da ikke undre seg over at dette vakte en viss bitterhet. Når så denne bitterheten for en stor del vendte seg mot Hazelius og Torjus Leifsson hadde det sin logiske forklaring. I Nordiska museet kunne folk jo se hvor det ble av tingene, her hopet de seg opp. Alt det som derimot engelske laksefiskere og andre utenlandske oppkjøpere tok med seg i all stillhet — og det var kanskje meget mer, og mer værdifullt også — det forsvant utenfor synsrekken og ble fölgelig glemt.

Den måten Hazelius og Torjus Leifsson reagerte overfor angrepene og kritikken forteller igrunnen nokså meget. Den tyder nemlig på at de aldrig skjönte dem riktig, eller riktigere kanskje — ville skjönne dem. De to samarbeider jo — som Hazelius skriver — om den planen "att Norge blir så väl representeradt som möjligt i det samma (d. v. s. Nordiska museet) och att Norge kan uppträda värdigt vid sidan af brödralanden, hvilket ju är till dess heder. Och bättre att vi taga vara på de gamla tingen, än att de brännas, eller köpas af Engelsmän och Amerikaner." Torjus er derimot ikke alltid så trygg, omenn hans vyrndnad for Hazelius synes uten grenser. "Det er sagt, og jeg föler saa levende Braadden og Sandheden deri" — ütöser han seg engang for vennen — "at det langt fra er, som det skulde være saaledes at lade sig i i et andet Lands Tjeneste til i mit eget Land at opkjöbe det som ogsaa der for en Del sætter Pris paa. Dette siger jeg, kjære Ven, langt fra som en Bebreidelse mod dig. Nei, men

jeg har virkelig ofte havt meget urolige Timer da jeg selv har anklaget mig for min Virksomhed.”

Nå var nok ikke misstemningen mot Nordiska museet diktet bare ut fra patriotiske motiver heller. I kanskje vel så høy grad var det de initiativløse som missunte og surmulte uten derfor selv å gjøre noenslags positive tiltak. Torjus Leifsson kunne ha en viss rett da han skrev: ”Du siger i dit Brev at du har hørt og aner at mange Indkjøbere snart vil begynde at sværme omkring i Norge. Dette er beklageligt men paa den anden Side en velfortjenet Straf for vort Folk som nu i Vinter paa fremsadt Forslag om at bevilge en Sum Penge — jeg kan ikke erindre hvormeget — endelig bevilgede den latterlige Sum af ca. 1000 Kr. til Indkjøb for den Ethnografiske Afdeling ved vort Universitet. Saadant kan man kalde mørk Ökonomi!”

Men når så den samme Ethnografiske Afdeling viser seg som kjøper på markedet, da er Torjus Hazelii drabant fullt og helt. Les bare hvad han skriver i april 1880 fra Bö i Telemark: ”Vi har burdet været her for en 4—5 Aar i Forveien, da en Mand i de sidste Aar har opsamlet en Mængde gode Sager og sendt ind til Universitetet og Kunstindustrimuseet. Dette glæder mig meget paa den ene side at se, at der findes enkelte, som har Syn for saadant og virker for Ivaretagelsen af vore gamle Minder, ligesom jeg paa den anden Side ikke kan andet end se det med Vemod, at vi her har forsømt os.” I det hele var konkurransen hard, enten den gjalt museene imellom, eller med private oppkjøpere. Antikvitetsjakten som raste i Norge i 70—90 årene var jo en grov eksploatering av nyåpnede marker, nærmest den rene rovdriften. Og i så måte oppträtte Hazelius og Torjus Leifsson — slik som jo også ovenstående sitat visar — hverken bedre eller værre enn alle andre. Selve tidens innstilling til de kulturhistoriske museene og deres oppgaver ga seg jo først og fremst uttrykk i ren samlermani, i å få så mange nummer som mulig. Om der så ofte ble brakt sammen likt og ulikt, om dubblettene hopet seg opp og om tingene ble revet ut av sitt naturlige historiske miljø, var ikke alltid så nøye. Så ble da også resultatet ofte et paradoks. Sam-

tidig som kulturvernerne bygget sine museer opp og la fundamentet til vår tids pleie av kulturminnene, ödela de verdier som det kanskje ville vært større grunn til å akte på enn mye annet.

I så måte er der ingen skilnad mellem Hazelius og samtidige andre museums-"gründere". Bare den at han i kraft av seg selv, sin hele skandinaviske innstilling og sin urokkelige tro på det almennyttige i sitt foretagende kanskje var mer pågående enn de andre. Vi steiler nok idag overfor mange av de oppgaver han stillet sin utrettelige "skaffare" beskjeder om å kjøpe arvesölv til skampris eller å tiltuske seg gamle kirkeprydelser. For Hazelius gjalt der bare en ting: å redde slik han mente tingene burte reddes. Det som derimot ikke gjalt var politiske grenser mellom de nordiske folk. Om så de tingene Hazelius la vekt på å samle sammen fra Norge kunne gi et fullt og helt kulturbilde er selvsagt et spørsmål nutiden kan dröfte. Men han hadde vitenskapsmannens våkne sinn for å få så nöyaktige opplysninger som mulig om hver enkelt ting. Og med det åpnet han adgangen til en vitenskapelig forskning av et materiale som det ellers ofte ville vært vanskelig å greie ut. Vi har derfor all grunn til å slutte oss til det hyldningstelegram den norske kunsthistorikkeren Andreas Aubert sente Hazelius til Nordiska museets 25-års jubileum: Ingen missundelse, bare tak også for Norge.